

УДК: 340.114:167.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.4>

ОЗНАКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНУ

Котенко М.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-8046-6641*

Котенко М.В. Ознаки інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену.

Автором в роботі акцентовано увагу на актуальності вивчення властивостей інтелектуальної власності. Відзначено, що актуальність дослідження інтелектуальної власності крізь призму її понятійно-категоріального виміру визначається: по-перше, наявністю різноманітних, подекуди доктринально протилежних теорій інтелектуальної власності; по-друге, доктринальною дискусійністю характеристики функціонального призначення методологічного інструментарію, що вироблений як юридичною наукою, так і загальнотеоретичними методологічними дослідженнями. Доведено, що основу визначення будь-якого поняття юридичної науки, удосконалення термінологічного його закріплення в положеннях законодавства України становлять визначені властивості відповідного явища або процесу, що узагальнюються та характеризуються в межах відповідної системи ознак. Розглядаючи інтелектуальну власність під кутом зору ціннісно-правового методологічного підходу, констатовано доцільність розкрити ознаки вказаного поняття, які з точки зору методології можуть бути закладені в основу подальшого визначення інтелектуальної власності як самостійного поняття юридичної науки та терміну вітчизняного законодавства.

У змісті статті автором уточнено на підставі встановлених і проаналізованих властивостей інтелектуальної власності систему та змісту ознак інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену. Відзначено, що самостійність інтелектуальної власності в системі доктринальних понять і категорій доводиться її спроможністю акумулювати та формалізувати ціннісні аспекти інтелектуальної власності як такої, що за її сутністю – відображає її духовну цінність, а за її результатами – набуття нею економічної та матеріальної цінності.

Підсумовано, що поняття «інтелектуальна власність» є складним і багатоаспектним, що зумовлює можливість його понятійного виміру та відповідного понятійного розуміння як в межах різних наук (економічних, соціологічних, технічних, юридичних тощо), так і в межах різних методологічних підходів та методів наукового пізнання, результатом чого є можливість надання відповідних визначень вказаного поняття. Підтвердженням цього є різноманітні визначення поняття «інтелектуальна власність», що представлені в енциклопедичній літературі (юридичних, економічних, технічних словниках), а також в літературних наукових джерелах. Тому узагальнено, що визначення поняття «інтелектуальна власність» як особливого ціннісно-правового феномену, сприятиме уніфікації такого визнання, а також посилить його методологічне значення для розвитку понятійно-категоріального апарату інших юридичних наук, а також і будь-яких інших суспільних наук в цілому.

Ключові слова: власність, інтелектуальна власність, ознаки інтелектуальної власності, правові цінності, властивості інтелектуальної власності.

Kotenko M. Signs of intellectual property as a value-legal phenomenon.

In the work, the author focused attention on the relevance of studying the properties of intellectual property. It was noted that the relevance of intellectual property research through the prism of its conceptual and categorical dimension is determined by: firstly, the presence of various, sometimes doctrinally opposing theories of intellectual property; secondly, the doctrinal disputability of the characteristic of the functional purpose of the methodological toolkit developed by both legal science and general theoretical methodological

research. It has been proven that the basis of defining any concept of legal science, improving its terminological consolidation in the provisions of the legislation of Ukraine are defined properties of the corresponding phenomenon or process, which are generalized and characterized within the limits of the corresponding system of features. Examining intellectual property from the point of view of a value-legal methodological approach, the expediency of revealing the signs of the specified concept, which from the point of view of methodology can be laid as a basis for the further definition of intellectual property as an independent concept of legal science and a term of domestic legislation, has been ascertained.

In the content of the article, the author clarified the system and content of signs of intellectual property as a value-legal phenomenon based on the established and analyzed properties of intellectual property. It is noted that the independence of intellectual property in the system of doctrinal concepts and categories is proven by its ability to accumulate and formalize the valuable aspects of intellectual property as such, which by its essence reflects its spiritual value, and by its results, its acquisition of economic and material value.

It is summarized that the concept of «intellectual property» is complex and multifaceted, which makes possible its conceptual dimension and corresponding conceptual understanding both within different sciences (economic, sociological, technical, legal, etc.) and within different methodological approaches and methods of scientific knowledge, the result of which is the possibility of providing appropriate definitions of the specified concept. This is confirmed by various definitions of the concept of «intellectual property» presented in encyclopedic literature (legal, economic, technical dictionaries), as well as in literary scientific sources. Therefore, it is summarized that the definition of the concept of «intellectual property» as a special value-legal phenomenon will contribute to the unification of such recognition, as well as strengthen its methodological importance for the development of the conceptual and categorical apparatus of other legal sciences, as well as any other social sciences in general.

Key words: property, intellectual property, signs of intellectual property, legal values, properties of intellectual property.

Постановка проблеми. Наукове дослідження матиме особливе значення в тому випадку, коли в ньому зроблена спроба удосконалити понятійно-категоріальний апарат, що дозволить в подальшому не лише посилити доктринальне розуміння досліджуваного явища чи процесу, але і вдосконалити їх термінологічне закріплення в положеннях актів міжнародного права та вітчизняного законодавства. Тому актуальність дослідження інтелектуальної власності крізь призму її понятійно-категоріального виміру визначається:

- по-перше, наявністю різноманітних, подекуди доктринально протилежних теорій інтелектуальної власності, що на фоні різних пізнавальних положень відповідних типів праворозуміння зумовлює вироблення різнопланових підходів до сприйняття інтелектуальної власності та в подальшому її категоріального визначення. Сьогодні в юридичній доктрині сформувалось широке коло різноманітних авторських підходів до визначення поняття «інтелектуальна власність», котрі співвідносяться між собою, відображаючи ключові положення відповідних теорій (договірної, привілеїв, рентної теорії, теорії промислової власності), а також таких теорій права інтелектуальної власності як проприетарна теорія та теорія виключних природних прав. Як наслідок, такий доктринальний плюралізм розуміння інтелектуальної власності суттєво ускладнює узагальнення та універсалізацію визначення поняття «інтелектуальна власність», що може становити основу для удосконалення його термінологічного визначення, здійснення доктринального тлумачення положень законодавства в сфері інтелектуальної власності;
- по-друге, доктринальною дискусійністю характеристику функціонального призначення методологічного інструментарію, що вироблений як юридичною наукою, так і загальнотеоретичними методологічними дослідженнями. В результаті сьогодні в юридичній літературі наявним є широке коло авторських підходів вчених до визначення поняття «інтелектуальна власність», які засновані на різних методологічних підходах та методах наукового пізнання, акцентують увагу на тих або інших властивостях інтелектуальної власності. Крім того, формально-юридичний метод не завжди спроможний на фоні різноманітних доктринальних підходів до розуміння інтелектуальної власності та відповідних положень теорій інтелектуальної власності виокремити та надати всебічний аналіз властивостям інтелектуальної власності та уніфікувати відповідне понятійне визначення.

Основу визначення будь-якого поняття юридичної науки, удосконалення термінологічного його закріплення в положеннях законодавства України становлять визначені властивості відповідного явища

або процесу, що узагальнюються та характеризуються в межах відповідної системи ознак. Розглядаючи інтелектуальну власність під кутом зору ціннісно-правового методологічного підходу, вважаємо за доцільне розкрити ознаки вказаного поняття, які з точки зору методології можуть бути закладені в основу подальшого визначення інтелектуальної власності як самостійного поняття юридичної науки та терміну вітчизняного законодавства.

Стан опрацювання теми наукової роботи. У вітчизняній юридичній науці деякі ціннісно-правові аспекти інтелектуальної власності як самостійного елементу понятійно-категоріального апарату юридичної науки вивчались в теоретико-правових та галузевих юридичних дослідженнях, авторами яких є В.С. Бігун, С.В. Бобровник, А.А. Козловський, С.І Максимов, О.П. Орлюк, О.О. Штефан та ін. Однак, й досі для окресленої проблематики притаманний плюралізм наукових підходів з більшості питань, що на нашу думку зумовлений насамперед плюралізмом методологічного інструментарію.

Метою статті є уточнення на підставі встановлених і проаналізованих властивостей інтелектуальної власності системи та змісту ознак інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що самостійність поняття «інтелектуальна власність» в юридичній літературі не викликає заперечень, незважаючи на певну недостатність доведення такої самостійності та дискусійність тих положень, які вкладаються в основу його визначення. Досить філософське пояснення такої ситуації щодо доктринального визначення поняття «інтелектуальна власність» надає О. Кохановська, вважаючи, що термін «інтелектуальна власність» є своєрідною даниною історичній традиції, виникнення якого пов'язується з філософією Просвітництва, що розвивається у Франції та Німеччині. І в сучасній Україні саме поняття «інтелектуальна власність» розуміється як узагальнюючий умовний термін, який протягом останніх століть вживається у міжнародних угодах і національному законодавстві багатьох країн. Саме завдяки розвитку відповідних філософських теорій (Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах та ін.) термін «інтелектуальна власність» виникає у законодавстві Франції в кін. XVIII ст. (Патентний закон від 07.01.1791 р.) та в подальшому його законодавче закріплення відбувається і в інших країнах Європи та світу [1, с. 52–53]. Таке пояснення безумовно має раціональну основу, адже в основі виникнення інтелектуальної власності як об'єкту світоглядного і правового сприйняття, що в подальшому відобразилось і в його правовому закріпленні, знаходиться насамперед філософське визнання цінності інтелектуальної власності як результату творчої (інтелектуальної) діяльності, що об'єктивується в певній формі. І таке ціннісне сприйняття інтелектуальної власності зумовило не лише її термінологічне закріплення, але і закріплення тих норм права, котрі націлені на його правове гарантування, охорону та захист, як такого феномену, що акумулює та відображає соціально сформовані та визнані ціннісні орієнтири існування людства. Так само і у поглядах І. Канта, як філософа, що багато в чому узагальнив та переосмислив погляди французьких і німецьких просвітників, безпосередньо зазначається на прикладі авторського права його спроможність:

- по-перше, закріпити загальну форму власності з метою захисту матеріальної та економічної цінності результату інтелектуальної діяльності;
- по-друге, забезпечити в авторському праві продовження самої особистості (автора), його індивідуальність, самобутність, цінність, оскільки щодо такого твору автор має право;
- по-третє, досягнути природної справедливості, забезпечивши визнання та збереження цінності об'єкту авторського права, а також визнання унікальності (а отже і цінності. – *Прим. авт.*) самого автора [2, с. 303–305].

Похідним від поняття «інтелектуальна власність», яке вперше запропонував в кінці XIX століття бельгійський юрист Е. Пікар, є поняття інтелектуальних прав, під яким правознавець визначав коло прав (юридичних можливостей) на охоронювані результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації. Вказане поняття є самостійним і має існувати поряд з традиційними для цивільного права категоріями особистих, речових та зобов'язальних прав. Визнання інтелектуальних прав правами *sui generis* (правами особливого роду) небезпідставне, оскільки вони мають особливий нематеріальний об'єкт, який істотно відрізняється від об'єктів речового права, і являють собою найтіснішим чином взаємопов'язану сукупність майнових і особистих немайнових прав [3, с. 51–52]. Таким чином, слід відзначити, що первинне поняття «інтелектуальна власність» практично відразу стало вважатися умовним, оскільки з розвитком правового регулювання суспільних відносин неможливість поширення на нематеріальні об'єкти речових прав стала очевидною. У зв'язку з цим на перший план вийшла теорія особливих інтелектуальних прав, прав *sui generis*, які істотно відрізняються від права власності на речі – об'єкти матеріального світу.

Незважаючи на те, що протягом XIX-XXI ст.ст., відтоді, як вперше було введено до складу юридичної науки поняття «інтелектуальна власність», було підготовлено досить широке коло наукових праць вчених-правознавців, в яких зроблено спробу надати визначення поняттю «інтелектуальна власність», провести його відмежування від інших суміжних категорій юридичної науки, варто відзначити, що більшість з цих спроб мають дискусійний характер, подекуди не дають обґрунтування самостійності такого поняття та не доводять його вичерпність і повноту. Такий стан наукового дослідження понятійних аспектів інтелектуальної власності є нераціональним, оскільки лише призводить до поглиблення поляризації поглядів вчених, їх суперечливості, не дозволяє чітко та всебічно здійснити правове термінологічне закріплення вказаного поняття. З урахуванням того, що юридична грамотність визначень відповідних понять та категорій юриспруденції має в науковому плані принципове значення, першочерговим теоретико-правовим аспектом наукового дослідження будь-якого явища або процесу правової дійсності є понятійні закономірності, які відображають його місце в понятійно-категоріальному апараті юридичної науки. Інтелектуальна власність як самостійне правове явище, яке може бути предметом наукового дослідження, відзначається понятійними закономірностями, які займають центральне місце в системі наукового аналізу загальнотеоретичних аспектів вказаного явища. Незважаючи на тривалу і наявну дискусію серед вчених щодо доцільності вживання поняття «інтелектуальна власність», його відмежування від поняття «право інтелектуальної власності», а також взагалі щодо приналежності до такого правового феномену як «власність», вважаємо, що сама категорія «інтелектуальна власність» є самостійною. Вказане пояснюється насамперед з точки зору аксіолого-правової стратегії її сприйняття та пізнання, що дозволяє виокремити наступні положення.

По-перше, категорія «інтелектуальна власність» (в загально-науковому розумінні) дозволяє, з одного боку – відокремити від власності в матеріальному вимірі об'єкти нематеріального світу, що мають особливу духовну цінність, а з іншого боку – визнати об'єктивовані результати інтелектуальної діяльності такими, що набувають економічної та матеріальної цінності. Таким чином самостійність інтелектуальної власності в системі доктринальних понять і категорій доводиться її спроможністю акумулювати та формалізувати ціннісні аспекти інтелектуальної власності як такої, що за її сутністю – відображає її духовну цінність, а за її результатами – набуття нею економічної та матеріальної цінності.

По-друге, категорія «інтелектуальна власність» (в доктринально-юридичному розумінні) дозволяє узагальнити відповідні її складові, що потенційно мають змогу набути правове забезпечення з метою їх гарантування, охорони та захисту. Такими складовими є суб'єкти інтелектуальної власності, реєстраційні процедури, що стосуються формального оформлення об'єктів інтелектуальної власності, механізмів правової охорони інтелектуальної власності, умов та порядку захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності, інституційних аспектів їх охорони та захисту тощо. Як результат, самостійність інтелектуальної власності в понятійно-категоріальному апараті юридичної науки доводиться її можливістю виявити та формалізувати її правові властивості, що відображають її самостійність серед явищ і процесів правової дійсності, вклавши в основу її розуміння коло її складових, що потенційно мають змогу набути правове забезпечення.

По-третє, категорія «інтелектуальна власність» (в теоретико-правовому розумінні) дозволяє узагальнити та формалізувати закономірності зародження, становлення, розвитку та вдосконалення інтелектуальної власності як явища, що має ціннісний прояв в системі явищ правової реальності, об'єктів правового забезпечення, інституту, а отже відзначається пізнавально-правовим потенціалом. Таким чином, самостійність інтелектуальної власності в понятійно-категоріальному апараті теорії права доводиться його можливістю акумулювати та формалізувати загальні закономірності інтелектуальної власності в системі явищ правової реальності, об'єкту правового забезпечення та феномену, що має пізнавальні теоретико-правові аспекти.

З метою реалізації поставленого в цій роботі завдання, вважаємо за доцільне продовжити наукове дослідження шляхом встановлення властивостей інтелектуальної власності, їх формалізації у вигляді системи ознак, котрі в подальшому можуть бути закладені в основу відповідного визначення поняття «інтелектуальна власність».

1. Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної діяльності, втілюючи в собі її культурну, моральну та духовну сутність, акумулюючи ціннісні орієнтири такої діяльності, об'єктивуючи її результати, тим самим надаючи їм правового виміру. Відповідно, інтелектуальна власність в теоретико-правовому розумінні являє собою соціокультурний феномен, що є мультиціннісним феноменом, котре забезпечує вияв, акумулювання та об'єктивацію соціокультурних цінностей, що ста-

новлять умову, зміст та мету його правового забезпечення, виступає засобом об'єктивації правових цінностей. Таким чином можемо узагальнити, що інтелектуальна власність:

- *за природою* походить від інтелектуальної діяльності, будучи зумовленою людськими інтелектуальними здібностями, що становить об'єкт правового забезпечення;
- *за сутністю* акумулює в собі результати інтелектуальної діяльності як прояв соціокультурних цінностей, окремою складовою яких є правові цінності (законності, верховенства права, справедливості, гуманізму тощо);
- *за формою* спроможна до об'єктивації, надаючи інтелектуальній власності прояву у вигляді матеріального носія (торгова марка, промисловий зразок, інтегральна мікросхема тощо), тим самим надаючи їй властивостей до правової охорони та захисту;
- *за змістом* характеризує відношення відповідного кола суб'єкта до об'єкта (об'єктів) інтелектуальної власності, що в правовому вимірі виявляється у відповідному колі прав та обов'язків.

2. Інтелектуальна власність характеризується особливим об'єктом, що є продуктом об'єктивації результатів інтелектуальної діяльності, який акумулює в собі: з одного боку – інтелектуальну цінність як результату інтелектуальної діяльності, а з іншого боку – матеріальну цінність як засобу об'єктивації інтелектуальної діяльності за допомогою відповідного матеріального носія. Об'єкти інтелектуальної власності визнані чиним законодавством України в якості товару, вони можуть бути об'єктом будь-яких цивільно-правових правочинів, їх правова охорона надається на певний строк, визначений чинним законодавством України.

3. Інтелектуальна власність є умовою, яка визначає статус суб'єктів інтелектуальної власності, забезпечуючи в тому числі і правовий зв'язок між суб'єктами та об'єктами інтелектуальної власності. Вказаний зв'язок дозволяє регламентувати коло можливостей і обов'язків суб'єкта в сфері інтелектуальної власності, тим самим забезпечити їх інтереси, убезпечити від порушення прав та свобод, стимулювання до подальшої інтелектуальної діяльності, коригування вектору її здійснення.

4. Інтелектуальна власність забезпечує можливість відтворення і сприйняття інтелектуального продукту іншими особами, тим самим дозволяє реалізувати його соціальну корисність. Можливість інтелектуального продукту бути відтвореним та сприйнятим свідчить про спроможність інтелектуальної власності становити предмет виміру його ціннісного прояву, встановлювати його своєчасність і суспільну затребуваність тощо.

5. Інтелектуальна власність є феноменом, якому надається правова охорона, за умови його створення і набуття форми, придатної для сприйняття іншими особами (наприклад, твори науки, літератури, мистецтва), або за умови його відповідності вимогам чинного законодавства України про інтелектуальну власність (наприклад, винаходи, корисні моделі, промислові зразки).

6. Інтелектуальна власність є детермінантом зародження, становлення та розвитку права інтелектуальної власності як самостійної галузі права та галузі законодавства, в яких виявлено та надано правове забезпечення тим аспектам інтелектуальних правовідносин, що мають високий рівень соціальної цінності та правового визнання (суб'єкти інтелектуальної власності, їх права та обов'язки, об'єкти інтелектуальної власності, що перебувають під правовою охороною і захистом, механізми захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності тощо).

7. Інтелектуальна власність є засобом, що дозволяє відмежувати права на відповідний об'єкт інтелектуальної власності та права власності на матеріальний носій, в якому втілено творчий результат. Право власності на річ, в якій втілено результат інтелектуальної власності не залежать від права інтелектуальної власності на цей результат. Права на відповідний об'єкт інтелектуальної власності складаються з: а) особистих немайнових прав, які є невіддільними від особи їх творця і не підлягають відчуженню (наприклад, право на авторство); б) майнових прав суб'єктів (наприклад, право на використання об'єкта інтелектуальної власності), які можуть відчужуватись будь-яким цивільно-правовим способом, крім того суб'єкт цих прав може від них відмовитись);

8. Інтелектуальна власність є передумовою зародження, становлення та розвитку системи прав людини в сфері інтелектуальної власності (права володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, права на захист інтелектуальної власності, права на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності) як непорушних, соціально-економічних прав людини, яких ніхто не може бути позбавлений чи обмежений в їх здійсненні, крім випадків, передбачених законом;

9. Інтелектуальна власність, закономірності її зародження, становлення розвитку та функціонування стали передумовою для зародження та розвитку інтелектуальної власності як самостій-

ного напрямку наукового пізнання (різновиду науки), що має міждисциплінарний характер та охоплює собою питання результату інтелектуальної діяльності, його статусу, механізмів правової охорони та захисту тощо.

10. Інтелектуальна власність на сьогодні є важливою складовою освітнього процесу, що забезпечує підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю 081 «Право», котра націлена на те, щоб надати освіту в області вивчення права інтелектуальної власності, забезпечити поглиблене вивчення європейсько-цивілізаційного державно-правового надбання у сфері інтелектуальної власності, зробивши акцент на сучасній проблематиці розвитку правової системи, її інтеграції до європейського правового простору; сформувати здатність у здобувачів освіти розв'язувати задачі дослідницького та інноваційного характеру у сфері права; підготувати студентів із особливим інтересом до наукової роботи - для подальшого навчання за ОНС Доктор філософії.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можливо відзначити, що поняття «інтелектуальна власність» є складним і багатоаспектним, що зумовлює можливість його понятійного виміру та відповідного понятійного розуміння як в межах різних наук (економічних, соціологічних, технічних, юридичних тощо), так і в межах різних методологічних підходів та методів наукового пізнання, результатом чого є можливість надання відповідних визначень вказаного поняття. Підтвердженням цього є різноманітні визначення поняття «інтелектуальна власність», що представлені в енциклопедичній літературі (юридичних, економічних, технічних словниках), а також в літературних наукових джерелах. Тому визначення поняття «інтелектуальна власність» як особливого ціннісно-правового феномену, сприятиме уніфікації такого визнання, а також посилить його методологічне значення для розвитку понятійно-категоріального апарату інших юридичних наук, а також і будь-яких інших суспільних наук в цілому.

Список використаних джерел:

1. Кохановська О. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні. *Право України*. 2011. № 5. С. 52–59.
2. Кант І. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
3. Остапчук В.Г. Природа права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2003. № 4. С. 50–54.